

Yayın Değerlendirme / Book Reviews

Krasnoyarsk Esirlerinin Sesi: Vâveylâ Gazetesi Dizini.

Haz. Dr. Merve Üner, Post Yayınevi, 2021, 112 s.*

Alfina Sibgatullina**

Çeşitli dönemlerde ve çeşitli cephelerde Osmanlı askerinin Ruslara esir düşmesi ve onların Rus kamplarındaki akıbeti konusu ne Türkiye’de ne de Rusya’da ayrıntılı araştırılmış değildir. Çünkü hâlihazırda konuyla ilgili belgeler pek fazla değildir. Ayrıca Rus arşivlerinin dağınıklığı, onlara ulaşmakta yaşanan sorunları artırmaktadır. Bu itibarla Osmanlı esirleri hakkında yeni bulunan her türlü evrak, dosya ve belgenin, hem Rusya hem Türkiye tarihçileri tarafından ayrıntılı bir şekilde ve müştereken değerlendirilmesi gerekmektedir. Ayrıca esirlerin yazdığı mektup ve günlükler, çıkardıkları el yazısı gazete ve dergilerin hepsi bulunamadığı için konuyla ilgili olgun araştırmalar yapılamamaktadır.

Türk tarihçileri tarafından Osmanlı subaylarının Rusya esareti günlerinde *Vâveylâ*, *Kurtuluş*, *Niyet* (Rusçadaki Net, yani ‘yok’ sözünden), *Altay*, *Şimal Yağı* isimleriyle çıkardığı gazeteler tespit edilmiş¹ fakat henüz kapsamlı olarak araştırılmamıştır. Oysa Murat Bardakçı’nın dediği gibi, “subayların hazırladığı bu gazeteler esirlerin birbirleriyle irtibatını ve dünyada olup bitenlerden haberdar olmalarını sağlarken morallerin yüksek tutulmasına da yaramıştı ve işin çok daha önemli tarafı, gazetelerin bir kısmının tamamen el yazısı olmalarıydı. Esaret günlerini boş geçirmek istemeyen birçok kahraman subayımız, gazetelerin bütün sayfalarını tek tek hazırlamış, yazılarını yazmış, resimlerini

* Bu makaleyi şu şekilde kaynak gösterebilirsiniz:
Sibgatullina, Alfina. “Krasnoyarsk Esirlerinin Sesi: Vâveylâ Gazetesi Dizini. Haz. Dr. Merve Üner, Post yayınevi, 2021, 112 s.” *bilig*, no. 100, 2022, ss. 247-252.

** Prof. Dr., Rusya Bilimler Akademisi Şarkiyat Enstitüsü – Rusya
ORCID: 0000-0001-5755-8687
alfina2003@yandex.ru

çizmiş ve her nüshayı defalarca çoğaltıp dağıtmışlardı ve bu yayınların hepsinde saygıdan öte hayranlık uyandıran bir göznuru vardı.”²

Mısır’da İngilizlerin elindeki esir kamplarında aynı teknik zorluklarla çıkarılmış aynı muhtevadaki dergi ve gazetelerin durumu da Rusya denetimindeki kamplarda çıkarılanlardan pek farklı değildir. Söz konusu dergi ve gazetelerin sayısı 21’i bulduğu hâlde³ bunlardan sadece beşi (Badiye⁴, Işık⁵, İzmir⁶, İravadi⁷, Kefes⁸) hakkında yayın yapıldığı tespit edilebilmektedir. Oysa bu süreli yayınlar başka hiçbir yerde basılmamış pek çok metin⁹ içermekte, dönemin siyasî, kültürel ve edebî hayatına dair orijinal bilgiler vermektedir.

Bu bağlamda düşünüldüğünde geçen sene basılan *Krasnoyarsk Esirlerinin Sesi: Vâveylâ Gazetesi Dizini* (Post Yaynevi, İstanbul 2021) adlı kitap hem Türkiye hem Rusya tarihçilerinin ilgisini çekecek niteliktedir. I. Cihan Harbi’nde esir düşen Türk subaylarının Sibirya’nın çok ağır şartlarında bile el yazısı bir gazete çıkarmayı başarması, bu işi 1915-1918 seneleri içinde düzenli bir şekilde yürüterek Krasnoyarsk kampında kalan vatandaşlarını siyasî, tarihî, edebî ve kültürel yönlerde bilgilendirmeyi amaçlaması gerçekten çok ilgi çekicidir. Bugüne kadar Osmanlı esirlerinin Rus esaretinde çıkarmış olduğu başka bir yayın organı hakkında bu ölçüde geniş bir bilgiye sahip olamadığımız için Krasnoyarsk kampında hazırlanmış ve bugün tek nüshası TBMM kütüphanesinde açık erişimde bulunan *Vâveylâ* gazetesi çok önemli ve zengin bir tarihi kaynak sayılmalıdır.

Kitap iki bölümden oluşuyor. İlk bölümünde *Vâveylâ* gazetesi ve Rusya’daki esir kampları hakkında genel bilgi verilmektedir; ikinci bölüm ise sözünü ettiğimiz gazetenin dizinini içermektedir. Doktora tezini “I. Dünya Savaşı ve Sonrasında Rusya’daki Esir Kampları (Sibirya Örneği)” konusunda vermiş olan Dr. Merve Üner ulaşabildiği kaynaklardan, ayrıca Osmanlı esirlerin basılmış hatıratlarından faydalanarak Krasnoyarsk kampında tutulan esirlerin günlük hayatı hakkında kısaca bilgi vermeye çalışmıştır. Türk subaylar arasında uygulanan piyango çekilişi ve kazananlara verilen hediyeler hakkında, sahnelenen tiyatro oyunlarına, bilet karşılığı düzenlenen konserlere dair yazılanlar ayrıntılı ve etkileyicidir. Kitabın bu kısmında Osmanlı esirlerinin onlarla aynı kampta bulunan Batılı subaylardan ilim ve irfan konusunda birçok yeni şey öğrendiği vurgulanıyor. Kampta yapılanlar arasında yabancı dil öğrenmek, resim ve karikatür yapmak, müzik âletleri çalmak, tiyatro sahnelerinde oynamak, konserler ve spor yarışları tertip etmek gibi etkinlikler sayılmaktadır. Bizim bilgilerimize göre, Krasnoyarsk kampında kalan Batılı

esirler arasında savaştan önce Viyana ve Berlin Opera tiyatrolarında çalışmış müzisyenler de vardır ve onlar, savaş esnasında bile yanlarında taşıdıkları müzik aletlerini koruyabilmişler, P.İ. İvanov-Radkeviç yönetimindeki Krasnoyarsk şehir orkestrasında yer alabilmişlerdir.

Bu kampta sadece Türkler değil diğer ülke vatandaşları da gazete ve dergiler çıkarmıştır. Mesela Osmanlı ordusu içinde yer alan Arapların da kendi dillerinde bir yayın organı düzenledikleri bilinmektedir. Nitekim Ruslara 1916 yılında esir düşmüş Türk ordusu subayı Arif Şahidi, hatıratında Ahmet el-Kayali isimli Suriyeli arkadaşı ile birlikte adı, ‘Allah’ın Devesi’ anlamına gelen Arapça bir mizah gazetesi çıkardığını söyler¹⁰. Dönemin ve Sibirya’nın elverişsiz şartlarında tutsak yaşayan subayların mizah eserleri üretmesi, karikatür çizmesi gerçekten şaşırtıcı bir durumdur. Ancak ne Arap asıllı, ne Avrupalı esirlerin Rusya’da çıkardığı gazete nüshalarının bugünlere ulaştığına dair bir bilgimiz maalesef yok. Bu yüzden de tek nüsha hazırlanmış ve esirler tarafından cüzi bir para karşılığında okunmuş *Vâveylâ*’nın tüm 101 sayısının iyi derecede saklanıp, kütüphanede mikrofilm halinde okurlara sunulmasında ilk sırada İsmail Suphi Soysallı’ya (1884-1967) borçlu olduğumuzu söylemeliyiz. Fakat Türk esirleri ve üsera gazeteleri üzerine kaleme alınan makale vb. yazılarda bir Türk devlet adamı olan Soysallı’nın *Vâveylâ*’yı nasıl ve nerede bulduğu hakkında hiç bilgi olmaması da ilginçtir, sadece onun Sovyet Rusya’sına yaptığı bir seyahat esnasında *Vâveylâ*’yı bulduğu ve TBMM Kütüphanesine hediye ettiği belirtilmektedir. *Atatürk Ansiklopedisi*’nde yayınlanan biyografisine göre, TBMM I. Dönemi Burdur mebuslarından olan İsmail Suphi Soysallı Bey 11 Ekim 1920’deki gizli birleşimde okunan Meclis Başkanlığı yazısıyla, Tefrik Rüştü (Aras) Bey, Besim Atalay Bey ve Fuat Bey ile birlikte Sovyet sınırları içinde bulunan Türk kökenli ülkelerde bilimsel incelemeler yapmak, özellikle de savaş sonunda Rusya’nın çeşitli yerlerine dağılmış olan tutsak askerlerin anayurda dönmelerini sağlamakla görevlendirilmiş ve bu görevi başarıyla yerine getirmiştir¹¹. İsmail Suphi Soysallı *Vâveylâ*’yı o seferinde mi buldu, yoksa daha sonra da Sovyet Rusya’sına yolu düştü de o zaman mı buldu, tam olarak bilmiyoruz, ama şunu da belirtelim ki, gazetenin kütüphaneye kayıt tarihi 17 Mart 1936’dır.

Vâveylâ gazetesinin adını ‘Çığlık’ olarak yorumlayan M. Üner, onu vatan ve hürriyet şairi Namık Kemal’in aynı isimdeki şiiri ile bağdaştırır ve Krasnoyarsk esir kampındaki Türklerin, *Vâveylâ* şiirinden esinlenerek, “fikirlerini ve

durumlarını dünyaya duyurmak için çıkardıkları gazetede hürriyet ve vatan kavramlarına ayrı bir vurgu” yaptıklarını söyler. Namık Kemal’in *Vâveylâ*’sından bir parça verdikten sonra ardından *Vâveylâ* gazetesine bir esirin yazdığı *Vatan Kaygısı* şiirinin gelmesi de yazarın bu fikrini daha güçlendirmektedir.

M. Üner *Vâveylâ* hakkında matbuatta ilk yazarlardan değildir, daha önce gazeteden bahseden çalışmaların bazılarında (mesela, A. Uçar, M. Arıkan v.s.) onun gazete değil bir mecmua veya dergi olduğu söylenmektedir. Zaten yayının kendi başlığı da *haftalık herşeyden bahis, ciddî, mizahî mecmuadır*. Tek çizgili 12 sayfalık okul defterinde yayınlanmış olduğuna göre belki de başka bir araştırmacı M. Gümüş’ün verdiği¹² ibareyi kullanarak, *gazetelmeccmua* diye değerlendirmek daha mantıklı olabilir.

TBMM Kütüphanesi sitesindeki yazıya göre, “bu gazete, 1331-1334 (1915-1918) yılları arasında Sibiryâ Krasnoyorsk tutsaklar kampında tek çizgili bir deftere yazılmıştır. Müdür-i mesulü Talat Berkî, Sahib-i imtiyazı A. Hudâî. Sene 1, No. 1, 27 Teşrinisani 1331 - No. 101 1 Mart 1334 kaydı vardır. 14. sayıda Kiril alfabesiyle bir Türkiye haritası ve 454-455 yaprakları arasında 3 ilâve yaprak bulunmaktadır. A. Hudâî, A. Hicrî, B. Seyfî, T. Vecdî, E. Aşkî, Talat Berki’nin şiirleri vardır. Her nüshanın başında Rusça bir mühür vardır. Bu mühür ‘görölmüşdür’ mührü olabilir” deniyor.

Rusya’da her türlü yayına sansür koyulduğu için, *Vâveylâ* ’yı da Müslüman Türk asıllı bir devlet görevlisi veya asker kontrol etmiş olabilir. Fakat mühüre gelince ve mecmuanın sayılarına tek tek bakıldığında ‘görölmüşdür’ mührüne imzasını (tam okunmuyor) bir *praporsçik* (astsubay ile subay arasında bir rütbe) askerin attığını görüyoruz. Mühürdeki tarih de ilginçtir: *18 Şubat 1918*. Her sayıya aynı tarihli mühür vurulması, tüm sayıların birden gözden geçirilmiş olma ihtimalini akla getiriyor. Yani gazetenin her sayısı kampta okunmadan önce sansürden geçmemiş, Rusların eline daha sonralarda ulaşmış olabilir kanısındayız. Çünkü son gazetenin sayısı olan 1 Mart 1918 sayısına da (yani daha yazılmamış sayıya) *18 Şubat 1918* mühürü vurulduğuna göre, imzasını atan Rusyalı görevli, daha sonralarda okumuş olup, hakkında tahmin yürütemediğimiz bir nedenle tarihi bilerek öne çıkarmış olabilir. Bütün bunlar dikkate alınınca İsmail Suphi Soysallı’nın gazete nüshalarını esirlerden değil, Rus resmî kuruluşlarından almış olabileceği akla gelmektedir. Nitekim bu konu daha derinden araştırmayı beklemektedir.

Dr. M. Üner, *Vâveylâ*'nin dizinini hazırlarken, her sayıyı ayrı ayrı değerlendirmemiş, yazıları sayfalara göre tek tek tespit ve kayıt etmemiş, yani kronolojik tasvir yerine konusal tasnif usulünü tercih ederek gazetede yazıları başlıklarına bakarak tarih, edebiyat ve diğerleri diye üç bölüme ayırmıştır. Bu tür değerlendirmenin gazete içeriğinin ayrıntılarını anlamaya ne kadar yardım ediyor konusu tartışılabilir. Çünkü gazete başlığında da gösterildiği gibi, *her şeyden bâhis, ciddi, mizahi mecmuanın* en az siyasi gündemle, esaret hayatıyla ilgili, mizah v.s. konulu yazı başlıklarının da gösterilmesi, kitabı daha da zenginleştirirdi fikrindeyiz. Mesela *Tarih* kısmındaki yazılar içinde eski çağ tarihi, Türklerin uzak geçmişi üzerine yazılan makaleler yanında esirlerin yaşadığı dönem Rusyasının çalkantılı siyasi gündemi, dünyada yaşanan son gelişmeler hakkındaki resmî telgraflar, savaş cephelelerinden gelen çeşitli haberler beraber yer almıştır. Hâlbuki bunlar rahatça birkaç gruba ayrılıp değerlendirilebilirdi. Yine *Edebiyat* kısmına giren yazılar yanında kampta esirlerin kendi aralarında eğlendikleri piyango oyunu ile ilgili yazının yer alması da pek uygun düşmemiş. *Diğerler* bölümündeki dizinde verilen yazı başlıkları ise *Vâveylâ*'nın kendisine okurlarından gelen mektuplar, soru-cevaplar, editörün başyazıları, kamptaki hayatla ilgili haberlerdir.

Siyasi gündemle alakalı yazıların birçoğunun Rus ve yabancı ülke gazetelerinden alıntı olarak yayınlandığı tespit edilirken, kitapta bazı Rusça gazetelerin isimlerinin, Rus soyadlarının hatalı okunduğu görülmektedir. Kampta kalan esirlerin ulaşılabilirdi Rusça merkezi gazeteler (mesela *Birjevıye Vedomosti, Russkoye Slovo, Novoye Vremya*), Türkçe basılan *Açıksöz, Tercüman, Kıırım Ocağı*, Almanca ve İngilizce yayınlar hakkında kısa da olsa dipnotlarda bilgi verilmesine ihtiyaç duyulmaktadır. Kitabın 2. baskısı hazırlanırken bu hususların dikkate alınması yerinde olur.

Gazetenin dizinini ilim dünyasına sunan Dr. Merve Üner'i tebrik ediyoruz ve en kısa zamanda gazetede ki metinleri de Türk alfabesine çevirip okurlara sunmasını bekliyoruz.

Açıklamalar

- 1 Ahmet Uçar. "Birinci Dünya Savaşında Esir Düşen Türklerin Çıkardığı Gazete ve Dergiler." *Basın Hayatı*, no. 41, Mart-Nisan 2017, s. 14-20. Musa Gümüş. "Türk Basın Tarihinde Üsera Gazeteciliği: Vaveyla Gazetesi/ Mecmuası Örneği ile Devrine Genel bir Bakış (1915-1918)." *Türk Basın Tarihi*, Atatürk Araştırma Merkezi Başkanlığı, C. 2, 2018, ss. 575-600. Musa Gümüş. "*Vâveylâ*

- Gazete/Mecmuası'na Göre I. Dünya Harbi'nde Kafkas Cephesi ve Kafkaslarda Genel Durum (1915-1918).” *Tarih ve Kültür Ekseninde Orta Aras Havzası Uluslararası Sempozyumu*, Ankara 2018, ss. 342-365. Mustafa Arıkan. “Birinci Dünya Savaşı Türk Esirlerinin Kaleminden Esarete Bayram.” *Tarihin Peşinde Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, no. 22, 2019. ss. 309-336. Taylan Esin. “Hilal-i Ahmer, Esirler ve Yusuf Akçura.” https://www.academia.edu/10953685/Esirler_Akçura_ve_Hilal_i_Ahmer?auto=download (Erişim tarihi 11.05.2021).
- 2 Murat Bardakçı. “Esir Askerlerimizin Kamplarda Çıkarttıkları Elyazısı Gazeteler.” <https://www.hurriyet.com.tr/esir-askerlerimizin-kamplarda-cikarttiklari-elyazisi-gazeteler-4948564> (Erişim tarihi 11.05.2021).
 - 3 Geniş bilgi için şu kaynaklara bakılabilir: Ekmeleddin İhsanoğlu. *Mısır'da Türkler ve Kültürel Mirasları*. ICANAS Yay., 006; Bülent Varlık. “Esaret Gazeteleri.” *Tarih ve Toplum*, C. 34, Sayı: 199, Temmuz 2000.
 - 4 Najia Afzali. *Bâdiye (1919) Gazetesinde Edebî ve Kültürel Faâliyet (Literal and cultural mobility in Bâdiye newspaper (1919))*, Gazi Üniversitesi, 2011. Bu yayımlanmamış yüksek lisans tezinde, metinlerin bazı kısımları, yıpranmışlıktan dolayı maalesef okunamamıştır.
 - 5 Gülcan Işık, Ahmet Tetik. *Mısır'daki İngiliz Osmanlı Esir Kampından Mazîye, Bugüne, Yarına IŞIK (1919-1920)*, Ankara 2019.
 - 6 Nâzım H. Polat. “Kahire'deki İzmir.” *Ömer Faruk Huyugüznel'e Armağan*, 2010, ss. 101-106.
 - 7 Geçer, Genç Osman. “Esarete Edebiyat ve Burma Thayetmyo Esir Kampında Türkçe Bir Gazete: İravadi”. *Türkbilig*, no. 39, 2020, ss. 121-145.
 - 8 Geçer. Genç Osman. “Çanakkale Savaşı'nın Görünmeyen Yüzü: Esarete Edebiyat ve Kahire Turra Kampı'nda Çıkarılan Bir Gazete: Kafes”. 100 Yılında Çanakkale Savaşları Uluslararası Kongresi, Ankara-2017, 361-376.
 - 9 Büyük ölçüde Mısır esir kamplarında çıkarılan el yazısıyla ve taşbaskı usulüyle basılmış dergilerdeki metinlerden oluşan bir yayın için bk. Nâzım H. Polat, *İdris Sabih Gezmen “Ebedî Hâdimül-harameyn”*, 2021.
 - 10 Zabıtaya Doblest: Yeniseyskaya Guberniya v Godı Pervoy Mirovoy Voynı. Krasnoyarsk, 2014. s. 223.
 - 11 [https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/İsmail_Suphi_Soysallıoğlu_\(1884_–_1967\)](https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/İsmail_Suphi_Soysallıoğlu_(1884_–_1967)) (Erişim tarihi 11.05.2021).
 - 12 Musa Gümüş. *Türk Basın Tarihinde Üsera Gazeteciliği: Vaveyla Gazetesi/ Mecmuası Örneği ile Devrine Genel Bir Bakış (1915-1918)*.